

Posudek na disertační práci Mgr. Hany Dobiášové

Epistemologické aspekty Millova pojetí svobody

V českém prostředí chybí nějaká důkladnější studie, která by se věnovala učení J.S. Milla. Disertace Hany Dobiášové je takovou domácí vlašťovkou a je proto vhodné ji přivítat. Autorka si pro svůj výklad našla nosné a dostatečně sporné téma, za které považuje otázku, zda je svoboda v Millově filozofii nejvyšší hodnotou, a odpovídá, že není, neboť stěžejní hodnotou je poznání. Tato otázka a odpověď určuje potom strukturu disertace.

V úvodu svou otázku autorka náležitě osvětluje. V první kapitole pak podává rešerši českých příspěvků do diskuse o Millově filozofii, kterých není mnoho, jsou útržkovité a nic poučného nepřinášejí. Spíše bych očekával nějaký souhrnnější rozbor relevantní literatury zahraniční. V tomto ohledu zůstávají autorčiny zdroje poměrně skromné. Za hlavní zdroj lze považovat dílo Johna Skorupského, který především inspiruje autorku v důrazu na epistemologický rozměr svobody u J.S. Milla. V tomto ohledu je patrný také vliv Davida Brinka. Svě autory si Hana Dobiášová našla také pro výklad Millovy logiky v další kapitole. Učení J.S. Milla je nicméně i po více než 200 letech od jeho narození předmětem mnohých teoretických sporů a literatura o Millově učení se nadále vyvíjí. Dokonce bych řekl, že výrazně posílil proud literatury, která nevidí v J.S. Millovi tolik liberálního filozofa lidské svobody, jako tomu bylo dříve, ale objevuje v něm významného teoretika reprezentativní demokracie. Autorka uvádí v seznamu literatury jednu takovou klíčovou knihu, kterou vydali N. Urbinati a A. Zacharas, ale má přítom chybu ve jméně, takže je vidět, že toto téma spíše přehlédla. I když se tedy zaměřila na tradiční obraz J.S. Milla jako liberálního teoretika lidské svobody, tak nelze nezmínit, že množství literatury, které by se hodilo zpracovat, bylo výrazně větší, než se v práci objevuje. Takhle se John Skorupski se svým důrazem na epistemologii objevuje jako blesk z čistého nebe. Vzorovým myslitelem svobody je autorce potom I. Berlin a příkladným teoretikem liberalismu J. Rawls, což je v obou případech na místě, byť jsou oba tito teoretici pojeti poněkud zkratkovitě, jak ještě dále uvedu.

V druhé kapitole spatřuji jádro disertace. Autorka s náležitou znalostí věci a poučeně vykládá Millovo pojetí svobody, přičemž je zasazuje do epistemologického kontextu a osvětluje tak hlavní tezi své práce, že stěžejní hodnotou Millova liberalismu není svoboda ale poznání.

Uvážíme-li, jak se odvíjí výklad v této kapitole, řekl bych, že nebylo nejlepší formulovat výzkumnou otázku tak, jak činí autorka v disertaci, kde se ptá, jaká hodnota je v Millově filozofii člověka nejvyšší, zda je to svoboda nebo něco jiného. Vhodnější by podle mého soudu bylo ptát se jako J.S. Mill, tedy: Jak a proč (= na základě jaké zásady, principu, chcete-li hodnoty) lze oprávněně omezit svobodu jedince?

Mill vskutku odpovídá, že omezit svobodu jedince lze odůvodněně na základě poznání. Proto vztah svobody a poznání v Millově učení je velké téma a je dobře, že se mu autorka v disertaci důkladně věnovala. Nicméně, poznání J.S. Mill chápe utilitaristicky. Cílem lidského jednání mu proto bylo dosáhnout štěstí a užitek. V tom zůstal žákem svého otce Jamese i učitele Benthamu. J. S. Mill však Benthamovo učení o štěstí a užtku zásadně reformuloval právě v tom smyslu, že ústředním tématem jeho formulace utilitarismu se stalo učení o individuální svobodě. Užitek totiž pojal jako „lidský rozvoj“ v podobě individuálních talentů a schopností, a tak svobodný rozvoj jedince se v jeho učení stává vůdčím tématem. Hlavní otázkou, které by tedy mělo každé zkoumání Millova učení o svobodě vysvětlit, proto je, jak spolu souvisí pojetí svobody a učení o užtku. Mill, jak známo a v kostce řečeno, tvrdí, že škoda, které jednání působí druhým, je jediným důvodem, proč lze individuální svobodu

oprávněně omezit. Poznání společenské užitečnosti, tedy vzájemných škod a prospěchů, jež vznikají z lidské součinnosti, proto v učení o svobodě hraje klíčovou roli.

Z tohoto hlediska lze k výkladu v disertaci poznamenat dvojí. Předně, otázku po vztahu svobody a užitku jednání autorka spíše obešla, když se pustila do otázky, jaká hodnota je v Millově nauce nejvyšší, zda svoboda nebo poznání. Za druhé, i když dobře a přesvědčivě autorka vyložila, že v Millově podání je svoboda „ukotvena“ v poznání a že poznání (podle mého nutno dodat poznání škod) opravňuje k omezení svobody, tak opomenula vztah poznání a utilitarismu a místo toho se pustila do výkladu teorie poznání, jak je vyložena v Millově logice, která je však již obsolentní a k úvahám o tom, jaký obsah, smysl a meze má u Milla individuální svoboda, nemůže podle mého tato logika mnoho říci.

V této souvislosti bych uvedl dvě poznámky k výkladu o Berlinově pojetí svobody a Rawlsově pojetí liberalismu. Autorka správně uvádí, že Rawls považoval Millův liberalismus za komprehensivní teorii a je tedy na místě se ptát, jaká hodnota je v Millově učení nejvyšší. Ale nelze z toho vyvodit, že to nemůže být svoboda. Rozdíl mezi komprehensivním učením a politickou teorií totiž zavádí Rawls, aby odlišil „svůj“ politický liberalismus od předchozích metafyzických liberalismů, jako je právě ten Millův nebo Kantův. Rawls ten „svůj“ liberalismus potom pojal „jen“ jako politickou teorii férových pravidel (procedur). Nicméně svoboda je zde nadále prvním principem (tedy nejvyšším principem) spravedlnosti, jak je tomu v liberalismu, ale jedná se „jen“ o spravedlnost v politickém (procedurálním) smyslu. Z toho však nijak neplyne, že jiné komprehensivní liberální teorie, jako třeba ta Millova, nemohou mít svobodu jako nevyšší hodnotu. Vždyť tyto teorie ono rozlišení na komprehensivní učení a politické procedury neznají. Alespoň J.S. Mill by takové „ponížení“ liberalismu na politické procedury jistě odmítl. Co se týče Berlinovy interpretace Millovy svobody, jak ji podává autorka, je výklad podle mého soudu rovněž zavádějící. Autorka sice správně poukazuje na to, že Berlin v Millově pojetí svobody (= svoboda být svým vlastním pánem) nachází významné epistemologické komponenty, jako je třeba sebekritičnost atd. Dokonce z toho oprávněně vyvozuje, že Millovo pojetí je do jisté míry poznamenáno tím, co Berlin označuje jako paradox svobody, tedy okolností, že obhajoba svobody se může v průběhu argumentace proměnit v obhajobu diktatury. Jenomže Berlin tuto kritiku pozitivní svobody adresoval myslitelům, jako je Kant, neřku-li Marx. Berlin naopak J.S. Milla výslovně řadil do liberální tradice, která diktatuře zásadně odporuje. Možná by mohl trochu zapochybovat, zda Millovo učení o svobodě je tou nejlepší obranou před diktaturou, ale v žádném případě by neřekl, že „despota může vyhovovat Millovým kritériím“, jak z toho vysuzuje autorka. Proto celá závěrečná pasáž v části o nepřijatelných postulátech, která je psána v tomto duchu, se mi jeví být zavádějící.

V části věnované epistemologickému kontextu svobody považuji za docela sporné snahu autorky odlišit svobodu slova od svobody diskuse a toleranci od respektu. Myslím, že zde se jí daří zasadit své úvahy o mezích liberálního pojetí svobody u Milla do kontextu některých českých diskusí, což vrcholí ve srovnání Millova a Masarykova pojetí. Postupuje zde tvořivě a přemýšlivě, ale dostává se podle mého soudu již mimo vlastní Millovo učení. Co zbyde ze svobody diskuse, pokud ji postavíme proti svobodě slova, jak činí autorka? Podle mého soudu jen prázdná abstrakce. Podobně, může být, že jedním ze slovníkových významů slova tolerance je tolerance v technickém slova smyslu, a tak ji můžeme dávat do spojitosti s lhostejností, ale otázkou je proč by to mělo být směrodatné i pro další významy tolerance? Copak právě J.S. Mill není filozofem, který tolerantní svobodě dával docela živý, spontánní, ba možná i romantizující význam, jenž s mechanikou tolerance a lhostejností nemá nic společného? A co se týče respektu. Neznamená naopak spíše úctu a uznání nadřazené autority? Tedy něco, co je s Millovým pojetí svobody docela na štíru. Mill svobodu spojuje s rovností. Učení o respektu něco takového nepředpokládá.

Závěrem musím ale říci, že přes uvedené připomínky disertaci oceňuji jako zdařilý pokus proniknout k jádru myšlení významného liberálního myslitele, jakým J.S. Mill nepochybně byl. Práce je logicky

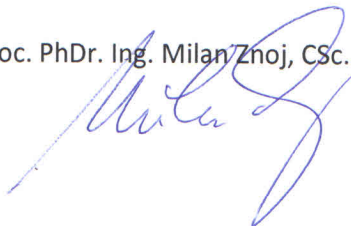
uspořádána. Výklad vyniká jasností a přímočarou argumentací. Takový pokus je v českém prostředí ojedinělý. Autorka přitom dostatečně prokázala potřebné intelektuální schopnosti, a proto doporučuji její disertaci k obhajobě.

Doc. PhDr. Ing. Milan Znoj, CSc.

V Praze dne 8. 1. 2016

uspořádána. Výklad vyniká jasností a přímočarou argumentací. Takový pokus je v českém prostředí ojedinělý. Autorka přitom dostatečně prokázala potřebné intelektuální schopnosti, a proto doporučuji její disertaci k obhajobě.

Doc. PhDr. Ing. Milan Znoj, CSc.

V Praze dne 8. 1. 2016